

HUMANITIES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.2.7>JĘZYKOWE ŚRODKI „ZACIERANIA” WIZERUNKU WROGA
W Dyskursie wojny informacyjnej*Olha Kyryliuk**kandydat nauk filologicznych, docent,**doktorant Katedry Filologii Ukraińskiej, Teorii i Historii Literatury**Czarnomorskiego Narodowego Uniwersytetu imienia Piotra Mohyły (Mikołajów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-9764-8756

kyryluk@ukr.net

Adnotacja. W artykule dokonano analizy językowych środków „zacierania” wizerunku wroga w dyskursie wojny informacyjnej, która towarzyszy rosyjsko-ukraińskiemu konfliktowi zbrojnemu. Zastosowano następujące metody badawcze: analizę dyskursu, która umożliwiła rozważenie zjawisk językowych z uwzględnieniem wpływu kontekstów historycznych i społecznych; analizę pojęciową i semno-składową. Na podstawie wyników analizy wyróżniono konstrukcje powtarzające się wielokrotnie w różnych tekstach. Na określenie takich konstrukcji wybrano termin *szkodliwy lingwomem*. W sumie odnotowano 53 lingwomemy, które są pogrupowane w dwie grupy tematyczne: 1) konstrukcje, których semantyka niweluje samoidentyfikację społeczeństwa i wprowadza go w psychokulturę wroga; 2) konstrukcje, których semantyka przenosi odpowiedzialność za wojnę z agresora na ofiarę agresji. Ustalono, że badane lingwomemy są zbudowane w postaci pytań retorycznych, haseł, związków substancyjno-adiiektywnych i werbatywno-substancyjnych; dwusylabowe niekompletne zdania, konstrukcje negatywne i tym podobne. Wpływ takich struktur na świadomość społeczną uzyskuje się poprzez zmianę zestawu tokenów w celu werbalizacji pojęcia *WRÓG*. W związku z tym stosowanie szkodliwych lingwomemów w przestrzeni informacyjnej zniekształca rzeczywisty obraz świata, dezorganizuje i dezorientuje społeczeństwo. Dlatego szczegółowe badanie treści językowej pola informacyjnego przyczyni się do wcześniejszego zidentyfikowania struktur o szkodliwej semantyce i pozwoli na stworzenie skutecznego systemu środków zaradczych.

Słowa kluczowe: lingwomem, narracja, koncepcja, metafora koncepcyjna, wojna informacyjna, agresja Rosji przeciwko Ukrainie.

LINGUISTIC MEANS OF “BLURRING” THE ENEMY IMAGE
IN THE DISCOURSE OF INFORMATION WAR*Olha Kyryliuk**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,**Doctoral Candidate at the Department of Ukrainian Philology, Theory and History of Literature**Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolayiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-9764-8756

kyryluk@ukr.net

Abstract. The paper analyses the linguistic means of “blurring” the image of the enemy in the discourse of information warfare that accompanies the Russian-Ukrainian armed conflict. The following research methods are used: discourse analysis, which made it possible to consider linguistic phenomena taking into account the influence of historical and social contexts; conceptual and semi-componential analysis. According to the results of the analysis, constructions that are repeated many times in different texts are singled out. To denote such constructions, the term “*harmful linguomeme*” is chosen. A total of 52 linguomemes are recorded, grouped into two thematic groups: 1) constructions, the semantics of which levels the self-identification of society and introduce it into the psychoculture of the enemy; 2) constructions, the semantics of which shifts the responsibility for the war from the aggressor to the victim of aggression. It is established that the studied linguomemes are constructed in the form of rhetorical questions, slogans, noun-adjective and verb-noun compounds; two-member incomplete sentences, negative constructions, etc. The influence of such structures on the public consciousness is achieved by changing the set of lexemes to verbalize the concept of the ENEMY. Thus, the use of harmful linguomemes in the information space distorts the real picture of the world, disorganizes and disorients society. Therefore, a detailed study of the linguistic content of the information field will facilitate the early detection of structures with harmful semantics and will form an effective system of countermeasures.

Key words: linguomeme, narrative, concept, conceptual metaphor, information warfare, Russian aggression against Ukraine.

МОВНІ ЗАСОБИ «РОЗМИВАННЯ» ОБРАЗУ ВОРОГА В ДИСКУРСІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Ольга Кирилюк

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри української філології, теорії та історії літератури

Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-9764-8756

kyryluk@ukr.net

Анотація. У статті здійснено аналіз лінгвальних засобів «розмивання» образу ворога в дискурсі інформаційної війни, яка супроводжує російсько-український збройний конфлікт. Застосовано такі методи дослідження, як: дискурс-аналіз, який дав можливість розглядати мовні явища з урахуванням впливу історичного та соціального контекстів; концептуальний та семно-компонентний аналіз. За результатами аналізу виокремлено конструкції, що багаторазово повторюються в різних текстах. Для позначення таких конструкцій вибрано термін «шкідливий лінгвомем». Усього зафіксовано 53 лінгвомеми, які згруповано за двома тематичними групами: 1) конструкції, семантика яких нівелює самоідентифікацію суспільства та вводить його в психокультуру ворога; 2) конструкції, семантика яких перекладає відповідальність за війну з агресора на жертву агресії. Встановлено, що досліджувані лінгвомеми побудовані у вигляді риторичних питань, гасел, субстантивно-ад'єктивних та вербативно-субстантивних сполук; двоскладних неповних речень, заперечувальних конструкцій тощо. Вплив таких структур на суспільну свідомість досягається шляхом зміни набору лексем для вербалізації концепту *ВОРОГ*. Отже, використання шкідливих лінгвомемів в інформаційному просторі спотворює реальну картину світу, дезорганізовує і дезорієнтує суспільство. Тому докладне вивчення мовного наповнення інформаційного поля сприятиме завчасному виявленню конструкцій зі шкідливою семантикою і дасть змогу сформуванню ефективної системи контрзаходів.

Ключові слова: лінгвомем, наратив, концепт, концептуальна метафора, інформаційна війна, агресія Росії проти України.

Вступ. Події в Криму й на Донбасі, що визначені українським законодавством як «збройна агресія Російської Федерації проти України»¹, з перших днів супроводжуються потужною інформаційною війною, завдання якої – «вплив на систему знань і цінностей супротивника» (Магда, 2017: 106). Серед можливих інструментів здійснення такого впливу важливе місце посідають мовні засоби, використання яких в інформаційному полі здатне викликати необхідні реакції суспільства, донести алгоритм поведінкових сценаріїв у тих чи тих ситуаціях. Маніпулювання мовним інструментарієм у публічному просторі може суттєво змінити суспільні настрої, дезорганізувати і дезорієнтувати суспільство. Тому дослідження мовних засобів політичного дискурсу набуває особливої актуальності в умовах інформаційної війни з метою виявлення потенційних для країни загроз.

Лінгвальний інструментарій політичного дискурсу, особливо інформаційної пропаганди, і його вплив на суспільство в останні десятиліття систематично стає об'єктом наукових зацікавлень. Зокрема, вивченню мовних особливостей політичного та ідеологічного дискурсів приділяє увагу T. van Dijk (2006), мову ненависті як один зі складників політичного протистояння вивчають S. Jantunen (2014), A. Brown (2015). Систему метафор, використовуваних для пояснення збройних конфліктів, а також для формування образу ворога досліджують G. Lakoff (1992) та M. Fabiszak (2007). Мовне висвітлення подій, названих у світовій практиці як *війна з терором*, вивчають S. Silberstein (2002), E. Steuter & D. Wills (2008).

Наративний аналіз та мовні особливості дискурсу російсько-українського конфлікту репрезентовані в колективному виданні “Language of conflict: discourses of the Ukrainian crisis” (2020). Окремі аспекти мовного висвітлення конфлікту порушені в наукових студіях L. Fialkova & M. Yelenevskaya (2015), P. Goble (2016), L. Smoor (2017), J. Szostek (2017), K. Rynnöniemi & A. Rącz (2016), Г. Почепцова (2016), О. Погач (2015) та ін.

Однак нами не зафіксовано окремого дослідження, присвяченого вивченню лінгвістичних засобів «розмивання» образу ворога.

Специфіка інформаційної кампанії, яка передувала конфлікту, а згодом супроводжувала його, свідчить про намагання агресора: а) нівелювати самоідентифікацію суспільства, проти якого ведеться війна, та ввести його у власну психокультуру; б) зняти із себе відповідальність за події.

Основна частина. Метою розвідки є дослідження мовних засобів «розмивання» образу ворога в контексті інформаційної війни, яка супроводжує російсько-українське збройне протистояння. Об'єктом дослідження є дискурс інформаційної війни, пов'язаної з подіями на Донбасі та в Криму. Реалізація мети передбачає виконання низки завдань: здійснити вибірку мовних одиниць (лексем, лексикалізованих сполук, словосполучень, речень), за допомогою яких висвітлюється тема війни; визначити типові конструкції, часто повторювані в різних текстах; проаналізувати структурні та семантичні особливості вибраного корпусу номенів; розкрити аксіологічний потенціал мовних засобів.

Матеріал і методи дослідження. Джерелом дослідження слугували тексти, присвячені висвітленню теми російсько-українського протистояння, опубліковані чи озвучені у ЗМІ (портали: aif.ru, bbc.com/ukrainian,

¹ Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» № 2268-VIII від 18.01.2018. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 10.

galinfo.com.ua, golospravdy.eu, glavcom.ua, dou.ua/forums, radiosvoboda.org, hroniky.com, ukr.lb.ua, volynnews.com, hromadske.ua, silske.org, ua.112.ua, zik.ua, tverezo.info, tyzhden.ua, rbc.ru, ritmeurasia.org, zagittya.com.ua, nkontrol.org.ua, ukranews.com, телеканали 1+1, 112, «Прямий», «Еспресо»), висловлювання відомих українських політиків, а також дописи й коментарі у соціальній мережі Facebook. Із досліджуваних текстів здійснено відбір мовних засобів, за допомогою яких відбувається «розмивання» образу ворога. Серед вибраного масиву виокремлено конструкції (словосполучення, речення), багаторазово повторювані в різних текстах переважно у своєму звичному варіанті або з незначними змінами.

Для досягнення мети застосовано метод *дискурс-аналізу*, який дав можливість розглядати мовні явища з урахуванням впливу історичного та соціального контекстів. Семантичну структуру вибраних мовних одиниць виявлено за допомогою *семно-компонентного* аналізу. *Концептуальний аналіз* дає можливість описати вплив лексем та мікроконтекстів на світоглядну картину мовців.

Результати та їх обговорення. Формування образу ворога є невід'ємним складником інформаційної війни. Кожна зі сторін конфлікту за допомогою різних методів створює такий образ, щоб мобілізувати суспільство й армію на боротьбу. Тому завдання кожної зі сторін – зруйнувати образ ворога, створений опонентом, переконати суспільство, що насправді ворог – це його власна влада. У результаті маніпуляцій колективною системою цінностей негативні емоції, продуковані суспільством щодо ворога, розподіляються між двома об'єктами – і агресором, і власною країною (в особі вищого керівництва).

Процес розмивання образу ворога має два напрями: а) переконати суспільство, що ворог насправді друг; б) перекласти провинку за війну на країну, яка потерпає від агресії. Цього вдається досягти шляхом вдалої побудови словосполучень чи речень, які внаслідок систематичного побутування в інформаційному просторі стають стійкими сполуками з відповідним значенням. У своєму дослідженні для пояснення таких сполук використаємо термін *мем* (від тетогу «пам'ять»). Уперше цей термін вжив Р. Докінз, трактуючи його як «одиницю передачі культурної інформації» (Докінз, 2017: 136). Р. Броуді пояснює мему як психовіруси, що керують людською свідомістю (Броуді, 2007: 12). Чинником успіху (поширення) конкретного мему є як сигніфікат, так і закріплення за ним мовний знак. Яскравість, емоційність лексем, які транспортують мем, сприяє його більш ефективному засвоєнню. Зв'язок таких конструкцій зі сформованими образами є об'єктом зацікавлень когнітивної лінгвістики. Тому особливо важливим вважаємо когнітивістський підхід до пояснення мему, запропонований Д. Деннетом, відповідно до якого мем розглядають як ідею, що формулює себе у вигляді чогось конкретного, такого, що запам'ятовується; транспортним засобом, який переносить мем від мозку до мозку, є мова (Деннет, 1990). С. Жаботинська трактує мем як «колективне несвідоме в момент набуття словесної чи іншої знакової форми» (Жаботинська, 2015: 38). Чим більшу емоцію викликає ця форма (слово, фраза), тим більші шанси мему на тривале існування й охоплення більшої кількості людей. Тому саме мему стають ефективним знаряддям передавання ідей в інформаційній війні.

У нашому дослідженні вживатимемо термінолексему «*лінгвомем*» на позначення мовних конструкцій, що стали впізнаваними у суспільстві, внаслідок систематичного побутування в інформаційному просторі та здатності формувати й передавати яскраві образи, викликаючи відповідну емоційну реакцію. Оскільки досліджувані нами мему виконують функцію «розмивання» образу ворога, ми послугуємо також розширеною терміносполукою «*шкідливий лінгвомем*».

У процесі аналізу виокремлено 53 повторювані конструкції, які згруповано за двома тематичними показниками відповідно до двох способів «розмивання» образу ворога: 1) уведення українського суспільства у спільну з агресором психокультуру; 2) перекладання провини на агресора на Україну.

1. Мовні засоби уведення українського суспільства у спільну з агресором психокультуру

Зафіксовано 30 таких конструкцій, які розподілено за трьома тематичними групами залежно від їхньої семантики та кінцевої мети впливу на суспільство.

Лінгвомеми зі стигматизувальною семантикою є переважно конструкціями, що за формою нагадують гасла: «*українська – неформат*», «*співати українською не вигідно*», «*українська обмежує аудиторію*», «*російська – це вигідно*», «*немає нормального українського контенту*», «*у російській мові більша аудиторія*», «*контент потрібно робити російською*» та ін. (усього 14). Наприклад: «*Бо такі люди створювали в країні ситуацію, в якій «формат» – це лише російське та російськомовне. А все, що україномовне – це так званий неформат*» (glavcom.ua, 13.09.2016).

Такі мему стали засобами інформаційної війни проти відродження українського культурного руху 90-х років, а також активно використовувалися в період після 2014 року. Такі нав'язувані тези створюють умови «стигматизації» (негативного виокремлення) українськомовного продукту як неперіоритетного, а отже, спонукають відмовитися від нього й надати перевагу російському. Це впливає на самоідентифікацію українського суспільства, спонукає його споживати російський культурний продукт, перебувати в площині впливу психокультури агресора.

Лінгвомеми із семантикою спільності. Ця група репрезентована субстантивно-ад'єктивними сполуками, тобто поєднанням іменника з якісним або відносним прикметником, який уточнює родове значення субстантива. Характерний тип синтаксичного зв'язку – узгодження. Наприклад: «*братня країна*», «*братній народ*», «*старший брат*», «*спільна історія*», «*єдиний народ*», «*близькі народи*» (усього 13). Такі шкідливі мему створюють ефект сприйняття іншої країни як своєї, дружньої, яка нібито не може здійснити агресію: «*Багато хто довго не міг усвідомити настання нової реальності – що Росія з близької й спорідненої за багатьма відношеннями країни перетворюється на країну-агресора*» (galinfo.com.ua, 14.03.2015).

Лінгвомеми із семантикою присипання пильності побутують у вигляді риторичних питань: «*та з ким воювати?*», «*кому ми потрібні?*», «*та хто на нас нападе?*» (усього 3 меми). Такі меми формують наратив про те, що війни не може бути. Такі меми активно насаджалися у довоєнний період, а після 2014 року зафіксовані переважно в спогадах. Наприклад: «*Я був жертвою російської пропаганди. Думав, що насправді є історичне братство Росії та України. І що невіпадково ми в Криму служили пліч-о-пліч. Нас не підготували морально. Ну з ким будемо воювати? Не було навіть уяви про це. А щоб воювати з Російською Федерацією – це було вже взагалі за межами усілякої фантазії*» (bbc.com/ukrainian, 27.02.2020). Побутування таких мемів в інформаційному та побутовому просторі створювало у суспільстві хибне уявлення про непотрібність утримування державою сильної армії, а також дозволило домогтися спокійної реакції українців на поступове зменшення її фінансування та скорочення чисельності (з 1991 до 2013 року).

Побутування таких мемів спрямоване на розмивання самоідентифікації частини громадян України, які внаслідок маніпулятивного впливу не сприймали себе як окремішній від російського народ. Таким чином, формувалася хибна військово-політична свідомість українців. Отже, сугестивний вплив таких фраз, їхнє систематичне повторення в різних варіантах змушувало сприймати потенційного ворога як ідентичного собі. На думку М. Шевченка, кінцевим результатом такого нав'язування спільного культурного й інформаційного контенту є «зміна масової свідомості великих груп людей, а також зміна самоідентифікації особистості з метою включення її у психокультуру агресора» (Шевченко, 2007: 20).

2. Мовні засоби перекладання провини з агресора на Україну

Виокремлено 23 шкідливі лінгвомеми із семантикою перекладання провини. Систематичне повторення цих тез в інформаційному просторі здійснює негативний сугестивний вплив на суспільство.

Лінгвомем «політики нас посварили». Конструкція має форму простого поширеного речення, значення якого покликане переконати суспільство, що війна – це результат сварки політиків обох країн. У такому разі відповідальність за бойові дії частково знімається з агресора і розподіляється між двома країнами. Про те, що ця фраза вже перейшла до розряду мемів, свідчить вживання її як носія смислів російської пропаганди: «*Військові нападають танками, шоу-бізнес виправдовує це любовними співами, щоб наші діти думали, що війна – то не серйозно, то від любові, то дорослі бісяться, «політики нас поссорили, ми один народ*» (tyzhden.ua, 31.07.2020).

Лінгвомем «ворог не в Кремлі» (варіанти: «*ворог не в Кремлі, а на Банковій*»; «*ворог не тільки в Кремлі*»). Усього – 3 варіанти. Такі меми побудовані у вигляді двоскладних неповних речень з пропущеним присудком, але наявною обставиною. В офіційному українському дискурсі концепт *ВОРОГ* вербалізований лексемами на позначення країни-агресора, а також учасників незаконних воєнізованих формувань. Однак у фразі «*ворог не в Кремлі, а на Банковій*» шляхом протиставлення «розмивається» поняття справжнього ворога: «*Ворог не лише в Кремлі сидить*» (radiosvoboda.org, 15.05.19); «*Головний ворог України, що планомірно руйнує країну, сидить не в Кремлі, а на Банковій – політологи*» (golospravdy.eu, 25.12.15). У такому контексті «*Кремлю*» протиставляється «*Банкова²*», Як наслідок, встановлюється чіткий асоціативний ряд *Кремль – Банкова – вороги*, який розподіляє відповідальність за війну між двома опонентами, а заперечна частка *не* допомагає вивести з-під звинувачення денотат, позначений онімом *Кремль*.

Лінгвомем «влада заробляє на війні» (варіанти: «*війна триває, бо влада заробляє/наживається*»; «*влада прикривається війною*»). Усього – 3 варіанти. Актуалізовано концептуальну метафору *ВІЙНА* як *ЗАРОБИТОК*. Таке трактування порушує причинно-наслідкові зв'язки, пояснюючи причиною війни не збройну агресію іншої держави, а дії власної влади, а отже, робить винуватцем і країну, якою вона керує: «*Керівництво держави наживається на війні і саме тому не зацікавлене у її закінченні*» (hroniky.com, 14.09.15). Посилення емоційного впливу досягається за рахунок використання лексем «*обкрадає*», «*наживається*», «*мародерить*».

Лінгвомеми з компонентом *кров, кривавий*: «*торгівля на крові*»; «*бізнес на крові героїв*»; «*кривава влада*»; «*влада прийшла на крові*», «*відмивання коштів на крові*». Усього – 5 варіантів. На початку збройного конфлікту фразу «*торгівля на крові*» в Україні використовували стосовно російського бізнесу, зокрема закликали не купувати російських товарів: «*рос. Нет торговле на крови: активисты Кривого Рога пикетировали офис «Сбербанка России»*» (one.kg.ua, 13.03.17). Однак згодом в інформаційному просторі в контексті «*торгівлі на крові*» вживалася сполука «*українська влада*»: «*Нашій владі потрібно припинити торгівлю на крові*» (О. Шевченко, народний депутат, 28.11.2018). Показовим став і мем «*ця влада прийшла на крові*». У фразі закладений натяк на кров загиблих під час Революції Гідності та подій на Донбасі. А отже, факту приходу до влади політичних еліт після Революції Гідності надавався елемент містичності, символізму, фатуму. Наприклад: «*Ця влада прийшла на крові Майдану*» (Н. Савченко, народний депутат, 4.11.2016).

Меми втілено за допомогою кількох мовних засобів.

Метафори: гасло мітингів «*Досить міняти вугілля на труни*».

Однорідні члени речення, які зрівнюють окремі поняття, роблять їх ідентичними: «*Ми повинні все зробити, щоб очистити владу від цих людей, які за нас із вами рахунок наповнюють свої кишені і забирають у нас патріотів*» (volynnews.com, 22.02.2017).

Імплицитні порівняння, які зрівнюють обидві сторони конфлікту: а) порівняння «*Україна така, як окупанти*»: «*Тому як людина, якій виборці делегували право відстоювати їхні інтереси, я теж за економічну блокаду шляхів торгівлі з окупантами, де зиск мають обидві сторони, але програє народ і наша країна*»

² *Банкова* – назва вулиці, на якій розташована Адміністрація Президента України.

(volynnews.com, 22.02.2017); б) порівняння «Президент України такий, як Путін»: «Президент Петро Порошенко має ... припинити торгівлю на крові, укріпити енергетичну незалежність, щоб не залежати від товарів, які постачає йому Путін» (hromadske.ua, 19.02.2017).

Епітет «кривавий». Цим епітетом маркувалися пов'язані з владою поняття, наприклад: «кривавий режим», «кривава хунта». Так само позначалася й головна посада в країні – президентська: «кривавий президент», «кривава маріонетка Заходу», «Петро Кривавий». Сполуки «кривавий кондитер» і «цукерки на крові» асоціативно пов'язували з бізнесом президента: «рос. За продукцією Roshen в Росії закріпився імідж «**кровоах конфеток**», доходи от которых прямоком идут на убийство мирных жителей Донбасса»; «**Конфеты на крови!**»; «рос. Тут у нас **Кровавый Кондитер** за 5 лет 3-х миллиардеров украл» (dou.ua/forums, 2015).

Таке маркування формує негативне ставлення суспільства до своєї влади, оскільки лексема «кривавий» має переважно негативні компоненти значення, серед яких такі: пов'язаний із пролиттям крові, з жертвами; кровопролитний; який здійснив багато вбивств, заплямував себе пролиттям крові; який відзначається нелюдською жорстокістю; жорстокий, тиранічний, немилосердний; жахливий (СУМ). А отже, провина за смерті перекладається з агресора на Україну.

Війна також трактувалася як спосіб заробляння коштів на крові людей: «Люди чекають правду. Чому взагалі почалася ця війна? І якщо це і справді була б війна, а не **відмивання коштів на крові людей**, то пішли б уже всі на війну, як у далекому 1941 році» (коментар у Facebook, 15 лютого 2020).

Контаміновані новотвори. Наратив кривавості доповнювався вживанням контамінованої лексеми – «ПоТрошенко», утвореної поєднанням початкової частини дієслова «потрошити» та фінальної частини антропоніма «Порошенко» з одночасним накладанням основи. Лексема «потрошити» має негативне значення: «виймати нутроші з убитої тварини; робити розтин; убивати, різати» (СУМ). Наприклад: «Починається Третій Майдан: геть банду ПоТрошенка» (silse.org, 21.02.2016).

Лінгвомем «Крим здали». У цій вербально-субстантивній сполуці лексема «здавати» має значення «припинивши опір, не втримавши, залишити противникові населений пункт, територію» (СУМ). Наратив про те, що в Криму не було військової агресії чи окупації, а Україна нібито сама його «здала», активно поширюваний в українському інформаційному просторі з метою перекладання провини з агресора на жертву агресії. Таке нав'язування досягнуто за допомогою:

а) вербатива «здали»: «Крим здали Росії з якоюсь метою. Ніхто в Україні не знає з якою – нам не говорили» (ua.112.ua, 22.09.20);

б) антитези «здали, а не захопили», яка знімає відповідальність з Росії, нівелює її провину в анексії чужої території: «Крим здали, а не захопили – чи буде суд?» (galinfo.com.ua, 14.03.2015);

б) сугестивного впливу шляхом вживання синонімічного ряду слів із семантикою провини *здати* – *відштовхнути* – *позбутися*: «Чому здали Крим? Створюється враження, що влада зробила все, щоб **відштовхнути** Крим від України, **позбутися** проблемної території» (radiosvoboda.org, 02.03.2018).

в) паралелізму як імпліцитного нав'язування тези «Крим здали – значить Крим – не Україна»: «Ви спокійно, склавши лапки, здалися. **Крим був зданий**. Це хіба не де-факто визнання, що Крим – **не територія України**» (zik.ua, 23.03.14).

б) імпліцитне нав'язування теми «здавання» без використання відповідного вербатива (за допомогою синонімічних сполук «щось кримінальне», «державна зрада», «не вжити заходів» та ін.): «Мене ніхто не переконає, що важко було надати вказівку закрити Керченську переправу, заблокувати органи влади, вивести із розташування флот та кримські військові формування. Не було волі, а, може, було й **щось більш кримінальне**» (galinfo.com.ua, 04.03.2015); «**Це державна зрада, коли посадовці такого рівня не вживають заходів** щодо наведення порядку і збереження територіальної цілісності України» (glavcom.ua, 4.06.2019).

Лінгвомем у формі гасла «Корупція – більша проблема, ніж війна». Зміст цього висловлювання покликаний перевести увагу українського суспільства зі збройної агресії іншої держави на внутрішні проблеми країни. У результаті тема корупції в інформаційному просторі перекидає тему збройної агресії. У 2014 році словник «Мислово» вибрав словом року в Україні лексему «кіборги» (захисники Донецького аеропорту), а за два роки, у 2016, таким стало слово «корупція»³. Таке домінування лексеми суттєво позначається на когнітивній системі мовців. Зокрема, у 2018 році дані деяких соціологічних досліджень засвідчили, що 79% відсотків українців вважають найбільшою проблемою країни – корупцію, а не війну⁴. Такі спецоперації допомагають перемкнути увагу суспільства з агресора, вербалізувавши концепт *ВОРОГ* сполукою *українська влада*. Нав'язування такого мему здійснено шляхом вживання в публіцистичному дискурсі стверджувальних конструкцій: «Чому корупція більше вбиває Україну, ніж війна з Росією?» (espresso.tv, 6.07.17); «Корупція в Україні більше, ніж війна, відлякує закордонні інвестиції» (tyzhden.ua, 22.02.17). Такі формулювання одразу доносять до реципієнта готову, сформовану думку, яка не передбачає заперечень.

Лінгвомем «партія війни» (конструкція іменник + іменник, який виконує роль означення) створений для маркування українських політичних сил, під чийм керівництвом здійснювався опір збройній агресії Росії. Уперше термін «партія війни» зафіксований нами в липні 2014 у статті під заголовком «Политолог: В оточенні Порошенка перемогла «партія війни»» (rbc.ru, 23.07.2014). Згодом терміни «фракція миру»

³ Словник сучасної української мови та сленгу «Мислово» визнав слово «корупція» словом 2016 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2151212-slovom-2016-roku-v-ukraini-stala-korupcia.html>.

⁴ Українці вважають, що найбільша проблема зараз корупція, а не війна. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/10/24/7196142/>.

і «фракція війни» були вжиті в статті “*War and peace factions split Ukraine politics*” у виданні “Financial Times”⁵ (15.09.2014). У тексті статті термін «фракція миру» закріплювали за політичною силою Президента П. Порошенка після підписання ним «мінських угод». А сполука «фракція війни» використана на позначення політичної сили прем'єра А. Яценюка, який виступав проти компромісів із Росією. У російських та українських ЗМІ термін «фракція війни» не використовувався, натомість вжитий термін «партія війни». Наприклад: рос. «*Ястребы*» рвутся в бой. «*Партия войны*» в Киеве не рада перемирию» (aif.ru, 23.09.2014); «*Партия войны*» – це ті, кого ображають дозвільні поїздки на окуповані території, всілякі спільні проекти і діалоги з ворогом (radiosvoboda.org, 16.09.2016).

Синонімічними до лінгвомему «партія війни» є концепт *ЯСТРУБИ* (вид птахів, який вважають символом войовничості), а також концептуальні метафори *ВІЙНА* як *ВИГОДА*, *ВІЙНА* як *НАЖИВА*, *ВІЙНА* як *ІНТЕРЕС*. Наприклад: «*І Яценюку насправді, як би це не звучало цинічно з мого боку, вигідна війна, бо він очолює партію війни*» (Ю. Палійчук, телеканал 112, 27.04.2015); рос. «*Пока Вашингтон желает продолжения войны, все пребывающие у власти на Украине, вне зависимости от того, на кого «ставят» – Порошенко или Яценюка, представляют собой «партию войны». В состав этой партии входит и армейский генералитет. Помимо прочего, у генералов присутствуют еще меркантильные соображения – когда же и «кормиться», как не во время войны*» (ritmeurasia.org, 07.07.2015).

Згадані метафори вербалізовані у сполуках «*вигідна війна*», «*меркантильні міркування*», «*пожвавлювати інтерес до війни*», а також метафоричного значення лексеми «*кормитися*», тобто «*наживатися*».

Якщо на початку війни термін «*партія миру*» використано на позначення команди П. Порошенка, то згодом цю політичну силу марковано як «*партію війни*», а термін «*партія миру*» став самоназвою проросійських політичних сил: «*ніякого врегулювання умовна «партія війни», що засіла в парламенті, не бажає*», але «*вже давно назрів запит на партію миру, яку організував Вадим Новинський*» (ukranews.com, 24.09.2018). Отже, небажання української влади розв'язувати конфлікт шляхом прийняття шкідливих для України рішень на користь Росії пропагандою потрактовано як бажання війни. Тому лінгвомем «*партія війни*» посилював загальний російський наратив про те, що війна триває, бо саме українська влада не хоче її закінчувати.

Лінгвомем «*Україна нічого не запропонувала*» (варіанти: «*не має стратегії/плану*»; «*нічого не робить для врегулювання конфлікту*»; усього – 3 одиниці). За допомогою таких тез винуватцем продовження війни названо Україну. Лінгвомем репрезентований вербальними конструкціями: рос. «*Украина за пять лет не предложила свой вариант урегулирования конфликта*» (політолог Ю. Романенко, 8.09.2019); «*Київ не має стратегії. Більш того, ігнорує будь-яку співпрацю з громадським суспільством*» (galinfo.com.ua, 04.03.2015).

Лінгвомем «*Україна не хоче миру*». Цей мем у вигляді заперечувальної конструкції є близьким за семантикою до попереднього, однак якщо в попередньому зосереджено увагу на семантиці діяльності, то в цьому разі задіяно бажальну семантику: «*Влада не хоче миру на Донбасі*» (zagittya.com.ua, 7.08.2020). Часто ці меми вживають в одному контексті. Наприклад: «*На сьогоднішній день пан Зеленський та його команда при владі не хочуть миру і за цей рік нічого не зробили для миру*» (В. Медведчук, ua.112.ua, 25.05.2020).

Лінгвомем «*Україна пішла збройним шляхом*». У разі використання цієї фрази маніпулювання свідомістю здійснюється шляхом заміни ключових слів на позначення явищ об'єктивної реальності щодо подій на Донбасі. Побудовано наративи, відповідно до яких ініціатива почати воєнні дії на Донбасі належить Україні. Реальний наратив «*Україна змушена відбивати збройну агресію*» замінено на хибний «*Україна пішла збройним шляхом*». Імплицитний зміст фрази «*пішла збройним шляхом*» передбачає, що нібито в державі був вибір, можливість іншого – не збройного шляху, однак вона вибрала гірший варіант: «*Україна пішла збройним шляхом і в результаті загинули 13 тисяч*» (нардеп Ю. Павленко, телеканал «Прямий», листопад 2019).

Мем «*Президент України не закінчив війну*» («*не припинив війну, не зупинив смерті*»). Усього – 3 варіанти. Ця фраза виражала одну з головних претензій до Президента П. Порошенка у період президентської кампанії 2019 року: «*Перед виборами кандидат у Президенти Петро Порошенко дав кілька основних обіцянок. Найголовніше – це закінчити війну. Він не те, що її не закінчив, він використовує її у власних цілях, заробляючи на війні*» (pkontrol.org.ua, 18.04.2018). Звинувачення «не закінчив війну» створило хибне уявлення у суспільстві, що припинення війни залежить тільки від бажання українського Президента, а отже, робить Україну відповідальною за збройний конфлікт. Таке трактування посилене концептуальною метафорою *ВІЙНА* як *НАЖИВА*. Конструкції «*зупинити війну*», «*припинити війну*», «*закінчити війну*» потрапили до текстів передвиборчих програмних засад кандидатів у Президенти 2019 року, що також створювало семантичний ефект винуватості у війні саме України.

Про те, що всі наведені мовні конструкції є мемами, свідчить той факт, що їх уживають в інформаційному просторі не тільки в первинному значенні, а акцентуючи увагу на їхньому побутуванні саме як на носіях певних пропагандистських смислів. Наприклад: «рос. *Всякий, кто говорит «враг не в Кремле» – мой личный враг*» (tverezo.info, 12.12.2017); «*Засим у мене все для тех, кто не хочет стать хомячком, которого разведут на мантру про «торговлю на крови», чаще с какими-то весьма прагматичными, а не патриотичными целями*» (tverezo.info, 30.11.2017).

Висновки. Дослідження дискурсу інформаційної війни, яка супроводжує російсько-український збройний конфлікт, дало можливість виявити часто повторювані словосполучення та речення, за допомогою яких здійснено «розмивання» образу ворога. Виокремлено конструкції, багаторазово повторювані в різних текстах переважно в однаковому вигляді або з незначними варіантами. Для позначення таких конструкцій

⁵ War and peace factions split Ukraine politics. URL: <https://www.ft.com/content/37164582-3ce1-11e4-871d-00144feabdc0>.

вибрано термін «шкідливий лінгвомем», оскільки їх тиражування в інформаційний простір має негативні наслідки для населення країни, яка захищається від зовнішньої агресії.

У процесі аналізу виокремлено 53 такі лінгвомеми, які згруповано за двома тематичними групами. До першої належать конструкції, семантика яких нівелює самоідентифікацію суспільства та вводить його в психокультуру агресора; усього зафіксовано 30 таких мемів. Другу групу формують конструкції, семантика яких перекладає відповідальність за війну з агресора на жертву агресії; зафіксовано 23 такі лінгвомеми.

Досліджувані конструкції побудовані переважно у вигляді риторичних питань, гасел, субстантивно-ад'єктивних та вербально-субстантивних сполук; двоскладних неповних речень, заперечувальних конструкцій тощо. Зафіксовано також концептуальні метафори, порівняння, контаміновані новотвори, які посилюють «розмивання» образу ворога. У результаті використання таких засобів концепт *ВОРОГ* вербалізується лексемами на позначення власної країни та її керівництва, а впливає на когнітивну систему мовців, на поступову трансформацію мовної свідомості суспільства.

Отже, докладне вивчення мовного наповнення інформаційного простору сприятиме завчасному виявленню шкідливих лінгвомемів та дасть змогу вибудувати ефективну систему контрзаходів.

Список використаних джерел:

1. Броди Р. Психические вирусы. Как программируют ваше сознание / пер. с англ. П.В. Афанасьевой. Москва : Поколение, 2007. 306 с.
2. Докінз Р. Егоїстичний ген / переклад видання Dawkins, R. *The Selfish Gene*. Oxford : Oxford University Press, 2016. 496 р. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017.
3. Жаботинская С.А. Язык как оружие в войне мировоззрений. 2015. URL: https://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf.
4. Магда Є. Гібридна агресія Росії : уроки для Європи. Київ : КАЛАМАР. 2017. 268 с.
5. Почепцов Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2016. 316 с.
6. СУМ-11. Словник української мови в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/>
7. Шевченко М. Імагологія та проблеми формування воєнно-політичної свідомості українського суспільства в умовах маніпуляції історичною інформацією. *Воєнна історія*. 2007. № 1–3 (31–33). URL: http://warhistory.ukrlife.org/1_3_07_8.htm.
8. Brown A. Hate Speech Law: A Philosophical Examination. *Routledge Studies in Contemporary Philosophy*. London : Routledge. 2015.
9. Dennett D.C. Memes and the exploitation of imagination. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1990. No. 48. Pp. 127–35. URL: <http://ase.tufts.edu/cogstud/dennett/papers/memeimag.htm>.
10. Fabiszak M. A Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications. Poznan : Wydawnictwo Naukowe UAM. 2007. 270 p.
11. Fialkova L. & Yelenevskaya M. The Crisis in Ukraine and the Split of Identity in the Russian-Speaking World. *Folklorica*. 2015. Vol. XIX. DOI: 10.17161/folklorica.v19i1.5721.
12. Goble P. Russian national identity and the Ukrainian crisis. *Communist and Post-Communist Studies*. 2016. No. 49(1). Pp. 37–43. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2015.12.006.
13. Jantunen S. Kill, capture ... or neutralize? How operational planning changes the language of communicating war. *Journal of Information Warfare*. 2014. No. 13(1). Pp.72–86.
14. Lakoff G. Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*. 1991. No. IV (2), pp. 5–19.
15. Language of conflict: discourses of the Ukrainian crisis. New York : Bloomsbury Academic, 2020. 280 p.
16. Pynnöniemi K. & Rác A. eds. Fog of falsehood: Russian strategy of deception and the conflict in Ukraine. Finnish Institute of International Affairs. Helsinki, 2016. 317 p.
17. Rohach O. The language of war. *Науковий журнал*. 2015. № 2. С. 161–167.
18. Silberstein S. War of words. Language, politics and 9/11. London–NewYork : Routledge. 2002. 216 p.
19. Smoor L. Understanding the Narratives Explaining the Ukrainian Crisis: Identity Divisions and Complex Diversity in Ukraine. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*. 2017. No. 11(1), pp. 63–96. DOI: 10.1515/auseur-2017-0004.
20. Steuter E. and Wills D. *At War with Metaphor: Media, Propaganda, and Racism in the War on Terror*. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK : Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2008.
21. Szostek J. The Power and Limits of Russia's Strategic Narrative in Ukraine: The Role of Linkage. *Perspectives on Politics*, 2017. No. 15 (2). Pp. 379–395. DOI: 10.1017/S153759271700007X.
22. Van Dijk T.A. "Politics, Ideology, and Discourse". *Encyclopedia of Language & Linguistics*. 2006. Pp. 728–740. DOI: 10.1016/B0-08-044854-2/00722-7.

References:

1. Broudi, R. (2007). *Psikhicheskie virusy. Kak programmirovat vashe soznanie [Virus of the mind. The new science of the meme]* (L.V. Afanaseva, Trans.). Moskva: Pokolenie [in Russian].
2. Dokinz, R. (2017). *Ehoistychnyi hen [The Selfish Gene]* (R. Dawkins, Trans.). Oxford: Oxford University Press. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. Retrieved from: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/UKR/courses/asp/asp-lit/Dokinz-1986.pdf> [in Ukrainian].

3. Zhabotinskaia, S.A. (2015). *Iazyk kak oruzhie v voine mirovozzrenii [Language as an arm in the war of the worldviews]*. Retrieved from: https://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf [in Russian].
4. Mahda, Y. (2017). *Hibrydna ahresiiia Rosii: uroky dlia Yevropy [Russia's Hybrid Aggression: Lessons for Europe]*. Kyiv, KALAMAR, 268 p. [in Ukrainian].
5. Pocheptsov, H. (2016). *Smysly i viiny: Ukraina i Rosiia v informatsiinii i smyslovykh viinakh [Meanings and War: Ukraine and Russia in information and semantic wars]*. Kyiv, Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy". 316 p. [in Ukrainian].
6. SUM – *Slovník ukraínskoi movy [The Ukrainian Language Dictionary]*. Retrieved from: <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
7. Shevchenko, M. (2007). Imaholohiia ta problemy formuvannia voienno-politychnoi svidomosti ukraínskoho suspilstva v umovakh manipuliatsii istorychnoiu informatsiieiu [Imagology and problems of formation of military-political consciousness of Ukrainian society in the conditions of manipulation of historical information]. *Voienno-istoriia – Military History*, No. 1–3, 31–33. Retrieved from: http://warhistory.ukrlife.org/1_3_07_8.htm [in Ukrainian].
8. Brown, A. (2015). *Hate speech law: A Philosophical examination*. Routledge Studies in Contemporary Philosophy. London: Routledge.
9. Dennett, D. C. (1990). Memes and the exploitation of imagination. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 16, 127–35. Retrieved from: <http://ase.tufts.edu/cogstud/dennett/papers/memeimag.htm>.
10. Fabiszak, M.A. (2007). Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM.
11. Fialkova, L. & Yelenevskaya, M. (2015). The Crisis in Ukraine and the Split of Identity in the Russian-Speaking World. *Folklorica*, XIX. DOI: 10.17161/folklorica.v19i1.5721.
12. Goble, P. (2016). Russian national identity and the Ukrainian crisis. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 37–43. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2015.12.006.
13. Jantunen, S. (2014). Kill, capture ... or neutralize? How operational planning changes the language of communicating war. *Journal of Information Warfare*, 13(1), 72–86.
14. Lakoff, G. (1991). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, IV (2), 5–19.
15. *Language of conflict: Discourses of the Ukrainian crisis*. (2020). New York: Bloomsbury Academic.
16. Pynnöniemi, K. & Rácz, A. (Eds). (2016). *Fog of falsehood: Russian strategy of deception and the conflict in Ukraine*. Finnish Institute of International Affairs. Helsinki.
17. Rohach, O. (2015). The language of war. *Naukovi zhurnal*, 2, 161–167.
18. Silberstein, S. (2002). *War of words. Language, politics and 9/11*. London–New York: Routledge.
19. Smoor, L. (2017). Understanding the narratives explaining the Ukrainian crisis: Identity divisions and complex diversity in Ukraine. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, 11(1), 63–96. DOI: 10.1515/auseur-2017-0004
20. Steuter, E., Wills, D. (2008). *At war with metaphor: Media, propaganda, and racism in the war on terror*. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers.
21. Szostek, J. (2017). The Power and Limits of Russia's Strategic Narrative in Ukraine: The Role of Linkage. *Perspectives on Politics*, 15(2), 379–395. DOI: 10.1017/S153759271700007X.
22. Van Dijk, T.A. (2006). "Politics, Ideology, and Discourse". *Encyclopedia of Language & Linguistics*, 728–740. DOI: 10.1016/B0-08-044854-2/00722-7.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.2.8>

POETYCKIE RELACJE FOLKLORU KALENDARZOWO-OBRZĘDOWEGO: PODEJŚCIA NAUKOWE, INTERPRETACJE

Halyna Koval

kandydat nauk filologicznych,

starszy pracownik naukowy w dziale folklorystyki

Instytutu Ludoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Lwów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-2998-2357

gaiyna.kov@gmail.com

Adnotacja. Artykuł przedstawia poglądy badaczy w dynamice czasowej na poetycką ekspresję dzieł kalendarzowo-obrzędowych. Szczegółnie zainteresowanie różnymi gatunkami przyczyniło się do powstania studiów, które dziś nie straciły na znaczeniu – są to prace M. Maksymowicza, I. Wągilewicza, M. Kostomarowa, O. Potebniego, I. Franki i in. Skupiamy się na poglądach O. Deja, który uważał, że pieśni kalendarzowo-obrzędowe charakteryzują się poetycką doskonałością, emocjonalnym i estetycznym bogactwem. Folklorysta podkreślał potrzebę studiowania poetyki tekstów ludowych, ponieważ ważną rolę w kształtowaniu poetyki ludowo-artystycznej odgrywa wewnętrzna natura procesu poznawczego, psychologia postrzegania rzeczywistości. Stało się to priorytetem dla współczesnych badań, których przedmiotem badań jest materiał folklorystyczny pod względem cech tekstualno-strukturalnych, poznawczych i etnolingwistycznych.

Słowa kluczowe: pieśni kalendarzowo-obrzędowe, poetyka ludowa, specyfika narodowa, rzeczywistość, percepcja.